

Resum

Aquesta col·laboració neix d'una motivació personal que es va generar amb l'experiència d'acompanyament a persones en situació de vulnerabilitat extrema que viuen al carrer. S'hi traça un camí que va de l'anàlisi de les diferents respostes institucionals i socioeducatives que s'estan donant, passant per la reflexió sobre els continguts de les mateixes, a la llum dels principis i des de la mirada de l'educació social, per arribar a una decidida aposta pel model o sistema Housing First com el més adequat, en el moment actual, per tal d'assegurar el respecte màxim als drets d'aquestes persones i el seu accés a una vida digna com a ciutadans de ple dret.

Paraules clau

Sensellarisme, Housing First, educació social, dignitat, drets.

El Housing First: miradas desde la educación social

Esta colaboración nace de una motivación personal que se generó con la experiencia de acompañamiento a personas en situación de vulnerabilidad extrema que viven en la calle. En ella se traza un camino que va del análisis de las diferentes respuestas institucionales y socioeducativas que se están dando, pasando por la reflexión sobre los contenidos de las mismas, a la luz de los principios y desde la mirada de la educación social, para llegar a una decidida apuesta por el modelo o sistema Housing First como el más adecuado, en el momento actual, para asegurar el máximo respeto a los derechos de estas personas y su acceso a una vida digna como ciudadanos de pleno derecho.

Palabras clave

Sinhogarismo, Housing First, educación social, dignidad, derechos.

Housing First: views from the perspective of social education

This contribution stems from personal motivation driven by the experience of accompanying people in a situation of extreme vulnerability who live on the street. The paper traces a path from analysis of the different institutional and socio-educational responses offered to reflection on their content in the light of the principles and perspective of social education, to arrive finally at a firm endorsement of Housing First as the most appropriate model or system as things stand at present to ensure maximum respect for the rights of these people and their access to a dignified life as fully-fledged citizens.

Keywords

Homelessness, Housing First, social education, dignity, rights

Com citar aquest article:

Sánchez-Valverde Visus, C. i Cuervo, A. (2022). El Housing First: mirades des de l'educació social. *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 81, p. 121-141.

▲ Introducció

Aquesta col·laboració¹ és fruit de l'experiència i l'interès personal pel treball socioeducatiu amb persones que es troben en situació de sense llar i que veuen vulnerats els seus drets i les possibilitats de superar aquesta situació i viure amb dignitat. L'interès va sorgir realitzant les pràctiques dels estudis del Grau Superior d'Integració Social, per part d'Alejandro Cuervo, en les quals va entrar en contacte amb el món socioeducatiu i l'atenció directa a col·lectius vulnerables, fet que va generar-li un sentiment de justícia davant les fortes desigualtats socials amb què, i quasi sense adonar-nos-en, vivim dia a dia en la nostra societat. Anys després, aquesta motivació va provocar que aquest fos el tema escollit per a la realització del seu treball final de Grau d'Educació Social.

La realitat del sensellarisme

El mot sensellarisme, segons el Centre de Documentació de Serveis Socials Dixit, fa referència a la situació d'una persona que no disposa de les mínimes condicions d'habitatge que permetin viure amb dignitat (Termcat, 2022).

Contextualització

La situació actual que viu el sensellarisme a nivell europeu s'ha cronificat

La situació actual que viu el sensellarisme a nivell europeu s'ha cronificat. Segons HOME_EU, un consorci format per una xarxa de dotze organitzacions que lluiten per a proporcionar una comprensió integral sobre com es percep, es tolera i s'enfronta la desigualtat, hi ha aproximadament tres milions de persones en situació de sense llar a tot Europa, i s'estima que unes quatre-centes deu mil dormen totes les nits als carrers de les diferents ciutats europees. (HOME_EU, 2015). La mateixa xarxa informa que, entre 2008 i 2015, el nombre de persones en risc de pobresa o exclusió social a la Unió Europea ha passat de 116 milions a 121. La mateixa font recollia que un dels objectius de l'estratègia Europa 2020 és reduir la pobresa traient, com a mínim, vint milions de persones del risc de pobresa i exclusió social.

L'European Anti Poverty Network estatal (EAPN España) recull en la seva novena publicació de l'Informe AROPE (*At Risk Of Poverty and/or Exclusion*), sobre l'estat de la pobresa i l'exclusió social a Espanya entre els anys 2008 i 2018, l'incompliment de l'estratègia Europa 2020 anteriorment esmentada. Espanya s'havia compromès, dins d'aquesta nova estratègia europea, a reduir entre 1.400.000 i 1.500.000 el nombre de persones en risc de pobresa i exclusió social entre el període 2009-2019 (Llano, 2019, p. 4).

Les dades a casa nostra

Pel que fa a les últimes dades publicades per les entitats d'atenció social al sensellarisme, la Xarxa d'Atenció a Persones Sense Llar (XAPSLL) va publicar la *Diagnosi 2019*, on mostrava una especial preocupació per l'augment de persones menors de divuit anys en situació de sense llar, conclouent que els joves que es troben actualment en aquesta franja d'edat representen un 17,9% de la població total atesa per la mateixa xarxa (De Inés, *et. al.*, 2019, p. 5). Aquesta necessitat de precisar el dret a l'habitatge deriva de la superació del concepte de l'habitatge únicament com a objecte de la propietat privada per a ésser considerat un dels elements bàsics per a la nostra existència (García, 2003).

Pel que fa a Barcelona ciutat, actualment, any 2022, el nombre de persones dormint al carrer ha anat en augment. Arrels Fundació (s/d) xifra el nombre de persones en situació de sense sostre en més de 4.200 a tota la ciutat. La mateixa fundació fa una anàlisi de les persones que viuen en aquesta situació basant-se en un programa d'enquestes que va realitzar amb persones voluntàries, d'on conclou que el 83% de les persones que dormen al carrer a Barcelona són homes, davant d'11% de dones i un 6% en categoria sense especificació, i la mitjana d'edat se situa en el 42,3 anys. Pel que fa a la situació de vulnerabilitat, el 78% es troba en una situació considerada com a força o molt vulnerable, segons la mateixa fundació. Convé assenyalar que el 75% del nombre total de persones dormint al carrer és d'origen estranger, i la mitjana de la seva trajectòria al carrer és superior als tres anys i mig.

També caldria destacar que d'aquest nombre total de persones vivint al carrer, el nivell mitjà d'esperança de vida és de cinquanta-sis anys, i que un 47% manifesta haver rebut agressions físiques i/o verbals, és a dir, que han estat víctimes d'aporofòbia (Observatori Hatento, 2015, p. 34).

Les agressions a persones en situació de sense llar, tant de caràcter físic com verbals, així com el tracte vexatori, l'assetjament i la intimidació, són accions que es repeteixen sovint en la nostra societat. Aquest tipus d'agressions i de delictes d'odi basats en la intolerància i els prejudicis cap a la situació d'exclusió social d'una persona, i on tant la seva integritat física com moral es veu clarament vulnerada, es consideren agressions de caràcter aporofòbic (Hatento, 2015). El mot aporofòbia fou introduït per la filòsofa valenciana Adela Cortina l'any 1995 (Cortina, 2017). Segons un estudi que va dur a terme precisament l'Observatori Hatento, impulsat per HOGAR SÍ l'any 2015 (Hatento, 2015, p. 28), de 261 persones en situació de sense llar entrevistades, quasi la meitat havia patit algun tipus d'intimidació o d'agressions, de la mateixa manera que el fet d'ésser dona o tenir algun tipus de problema amb el consum d'alcohol també estava relacionat amb el fet d'haver patit aquest tipus d'experiències.

Les agressions a persones en situació de sense llar són accions que es repeteixen sovint en la nostra societat

Tipologies i perfils

L'any 2005, la Federación Europea de Organizaciones Nacionales que trabajan con las Personas Sin Hogar (FEANTSA) va exposar en un comunicat propi les diferents tipologies de sensellarisme i d'exclusió residencial existents. Aquesta classificació va anomenar-se European Typology of Homelessness and Housing Exclusion (ETHOS), i també és molt oportú tenir-la en compte ja que ajuda a analitzar i comprendre les diferents situacions que pot viure una persona que es trobi en situació de sense llar o d'instabilitat en l'habitatge. Aquesta classificació va ésser reescrita l'any 2017 per a reflectir una nova identitat visual de la FEANTSA². En aquesta nova classificació s'arriben a comptabilitzar fins a tretze perfils diferents de persones sense llar, les quals es troben dividides en quatre categories.

Seguint, doncs, aquesta classificació, podem classificar les següents situacions en:

A. Sense sostre (*roofless*)

1. Viure en un espai públic (sense domicili).
2. Pernoctar en un alberg i/o forçat a passar la resta del dia en un espai públic.

B. Sense habitatge (*houseless*)

3. Estada en centres de serveis o refugis (hostals per a persones sense sostre on conviuen diferents tipus d'estada).
4. Viure en refugis per a dones.
5. Viure en allotjaments reservats als immigrants i demandants d'asil.
6. Viure en institucions (presons, centres d'atenció sanitària, hospitals, etc.).
7. Viure en allotjaments de suport.

C. Habitatge insegur (*insecure housing*)

8. Viure en un habitatge sense títol legal.
9. Notificació legal d'abandonament de l'habitatge.
10. Viure sota l'amenaça de violència per part de la família o parella.

D. Habitatge inadequat

11. Viure en una estructura temporal o xabola.
12. Viure en un habitatge no apropiat segons la legislació estatal.
13. Viure en un habitatge massificat.

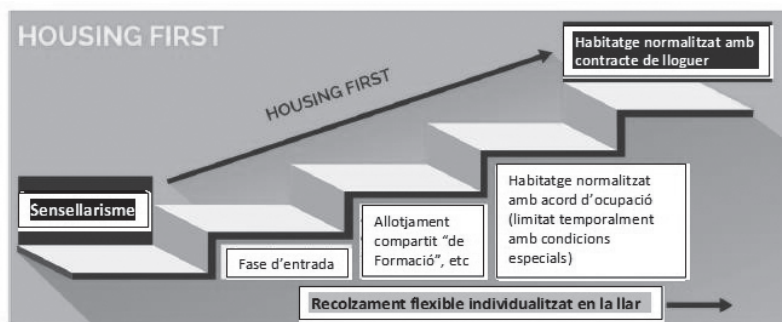
La resposta social: del model Continuum of Care (CoC) al Housing First (PHF)

Fins als anys noranta, l'atenció social destinada al col·lectiu de persones en situació de sense llar ha utilitzat el model Continuum of Care o model en escala, on la persona atesa ha de seguir un programa preparatori basat en diversos esglaons a superar per a accedir a un habitatge i arribar així a la seva recuperació (Sahlin, 2005, p. 117).

És un model que respon a una visió assistencialista i que no contempla el subjecte en la seva integritat (De Benito, 2014). Contrari a la perspectiva humanista i a la relació d'ajuda que utilitzen els professionals en la seva intervenció. "L'atenció a les persones sense llar continua centrada en l'assistència per a la supervivència: proporcionar menjar, llit i roba." (Cabrera, 2004, p. 18).

Es tracta d'un model que considera les persones en situació de sense llar i amb problemes de salut mental i/o addiccions com a incapaces per a mantenir un habitatge estable si abans no solucionen els seus problemes i, per tant, la seva actuació intervé des de la solució i superació prèvia d'aquests problemes (Waegemakers i Rook, 2012). Aquest model en escala entén l'habitatge com a objectiu final d'un recorregut en el qual la persona ja ha passat per una llarga llista de diferents serveis d'atenció (albergs, centres d'acolliment, pisos tutelats, etc.) i un cop les problemàtiques d'integració social de la persona s'han solucionat (EAPN Madrid, 2013). Aquest model, a més, proposa que el pas d'un recurs a un altre es trobi condicionat per la superació de períodes d'abstinència en els casos d'alcoholisme i drogodependència, i amb una bona conducta per part de les persones. En cas contrari, les persones podrien ésser expulsades d'aquest itinerari d'atenció social (Johnsen i Teixeira, 2010).

Gràfic 1. El model Housing First com a superació del model d'escala

Font: Adaptació al català de FEANTSA, 2016, p. 16.

L'habitatge, primer

El canvi més significatiu és que van passar de ser considerades com a persones incapaces a ésser considerades les protagonistes de la seves històries de canvi

Per trencar amb aquesta dinàmica d'escala de solucions esglaonades, a final dels anys noranta a la ciutat de Nova York, Sam Tsemberis va crear un programa anomenat Pathways to Housing, el qual va donar com a resultat una valoració i concepció molt més humanitzada de la persona atesa, ja que el canvi més significatiu és que van passar de ser considerades com a persones incapaces a ésser considerades les protagonistes de la seves històries de canvi, tenint la capacitat de decisió sobre la pròpia intervenció i definint les pròpies necessitats i objectius (Tsemberis, Gulcur i Nakae, 2004).

Es parteix d'una premissa clara: l'habitatge és un dret humà. Un programa Housing First facilita, des d'un primer moment, accés immediat a habitatges independents, unipersonals, dispersats geogràficament, amb garantia de tinença, sense data de finalització i no condicionats a iniciar un tractament ni a objectius de millora. Per entendre-ho millor: Housing First substitueix el suport centrat en els serveis pel suport centrat en la persona.

Les implementacions d'aquest model a diferents països i regions del món, com ara Canadà, Europa o Estats Units (Housing First Europe, 2016) han demostrat com generalment treu de la situació de sense llar vuit de cada deu persones (Place i Bretherton, 2013, p. 27). Aquest mateix fet s'ha pogut comprovar amb persones que presentaven, també, casos de malalties mentals severes, estats d'addicció a alcohol i a altres substàncies (EAPN Madrid, 2013).

Model CoC versus PHF

Amb l'objectiu de diferenciar cadascun d'aquests dos models i explicar quines semblances i diferències tenen, s'ha elaborat una taula comparativa on es mostren aspectes que comparteixen i aspectes en què es diferencien a l'hora de treballar.

Taula 1: Taula comparativa entre el model CoC i el model PHF

	CoC	PHF
Concepte d'habitatge	Resultat final d'un itinerari ascendent i en escala.	Principal objectiu a cobrir per a començar el procés de recuperació.
Concepció de la persona atesa	Ésser incapaç de mantenir una llar de manera autònoma sense abans passar per un procés, tractament i avaluació.	Ésser capaç de mantenir una llar pròpia.

	CoC	PHF
Dret a decidir	Les persones ateses han de seguir els itineraris marcats, sabent que una infracció pot provocar el descens en l'escala i haver de repetir el procés.	Els límits de la possibilitat de residir a l'habitatge venen donats per la pròpia persona i la seva capacitat de gestionar la situació.
Sentiment d'acompanyament	Taxa del 25% de persones ateses que se sentien acompanyades durant el seu procés.	Increment fins al 64,3% de la sensació d'acompanyament i de menys solitud.
Taxa d'èxit	El sistema d'avaluació i seguiment no permet a la persona superar la situació en què es troba, ja que la baixa autoestima i l'autoconcepte que tenen i senten les persones no afavoreix la superació de la situació.	L'exemple de Finlàndia ens mostra com han reduït la taxa de sensellarisme de les 19.000 persones a 6.684 en 29 anys d'aplicació del nou sistema d'atenció social.
Acompanyament socioeducatiu	No hi ha acompanyament socioeducatiu. La relació i el vincle es basen en un procés administratiu de superació d'obstacles.	El procés d'acompanyament és la base de la relació entre la persona professional i la persona atesa.
Sentiment de solitud	El sentiment de solitud és constant, ja que no existeix un acompanyament professional que neixi a partir del vincle, sinó a partir d'un programa de rehabilitació.	La persona atesa se sent acompanyada no només per la persona professional, sinó per la comunitat.
Relació amb el barri i l'entorn	La relació de la persona amb l'entorn està supeditada al tractament i els avenços que faci.	Les persones ateses creen vincle i nexa amb l'entorn en què es desenvolupen, augmentant la seva xarxa relacional.

Font: Elaboració pròpia.

La taula anterior presenta diferents àmbits en què es diferencien les línies metodològiques de treball entre el model en escala i el Housing First. En primer lloc, podem veure com el concepte d'habitatge i el dret a l'habitatge varia en funció del model. Com hem vist anteriorment, el procés d'obtenció d'una llar que proposa el model en escala està lligat a la superació d'obstacles pas a pas, i guanyant llibertats, privacitat i autonomia a mesura que avança el procés de manera favorable i positiva (Belchí i Pérez, 2016). La Guia Housing First Europa, per contra, es refereix a l'habitatge com a un dret humà, i especifica que aquest dret no ha d'estar compromès per l'obligació de les persones a seguir un tractament (Place, 2016). A més, la guia també concep aquest habitatge com a primera necessitat a cobrir i com a pilar bàsic per a iniciar un procés de recuperació de la persona.

La Guia Housing First Europa es refereix a l'habitatge com a un dret humà, i especifica que no ha d'estar compromès per l'obligació de les persones a seguir un tractament

El model Housing First considera l'individu com una persona capacitada per tenir autonomia de la llar tot i haver de necessitar ajuda o suport extern per poder realitzar-ho

En segon lloc, la concepció que es té de la persona atesa és diferent en funció del model. Com veiem, el model en escala considera l'individu com a incapaç de mantenir una llar si abans no passa per un procés de diverses fases o etapes en què l'objectiu final sigui aconseguir una llar. En paraules d'Ather-ton i Mc. Naughton, (2008, p. 289-303), aquest model tracta de “treure els usuaris de les drogues, ajudar-los a aprendre habilitats per a la vida, i llavors ell o ella estarà en posició de poder viure de manera autònoma”³. Des d'una altra perspectiva, el model Housing First considera l'individu com una persona capacitada per tenir autonomia de la llar tot i haver de necessitar ajuda o suport extern per poder realitzar-ho. Tant la Guia Housing First Europa com el Model de Sam Tsemberis fan referència a la idea que una persona, per molt que estigui en situació de sense llar i/o vulnerabilitat, té la capacitat de prendre decisions reals sobre com vol viure la seva vida i sobre quin tipus d'ajudes vol rebre.

També es vol subratllar el dret a la lliure presa de decisions de la persona atesa. Aquest és un factor que Sam Tsemberis (2010) ja va destacar durant les avaluacions del model PHF, on apuntava que el fet de donar més capacitat de decisió sobre les seves vides a les persones ateses havia demostrat ser més efectiu que el model en escala. La mateixa Guia Housing First Europa fa especial rellevància a l'aspecte d'integració social pel que fa al treball amb les persones. En aquest sentit, tant l'ajuda social, la integració comunitària, com la integració econòmica són elements molt importants a tenir en compte de cara a la millora de la salut i el benestar, tal com també apuntaven Cohen i Ashby (1985), destacant la idea que l'autoestima es millora comunicant a les persones que són valorades pel seu propi valor i experiència, i que són acceptades tot i la seva dificultat personal. El sentiment de solitud, com podem veure en quarta posició, disminueix amb la implementació del PHF. Les persones ateses se senten acompanyades durant el seu procés de superació i reinserció social (Bernad, Cenjor i Yuncal, 2016), fet que millora la seva autoestima i incrementa el sentiment d'empoderament.

L'atractiu filosòfic i transformador d'aquest model és que situa l'habitatge com a dret fonamental per a totes les persones i s'orienta cap a la reducció de danys

Tal com sostenen Bernad, Yuncal i Panadero (2016), la metodologia Housing First dona una solució real a la situació de pobresa, d'exclusió social i a la falta d'habitatge, aportant grans millores en la qualitat de vida de les persones ateses i millorant, també, àmbits com el familiar, l'econòmic i el de salut. Així mateix, és important destacar com aquest model redueix el sentiment de solitud en les persones. Com expliquen Bernad, Yuncal i Cenjor (2016, p. 74) en els resultats de la implementació del programa Håbitat durant el primer any, el percentatge de persones que no se sentien soles ni abandonades va augmentar d'un 25% a un 64,3%.

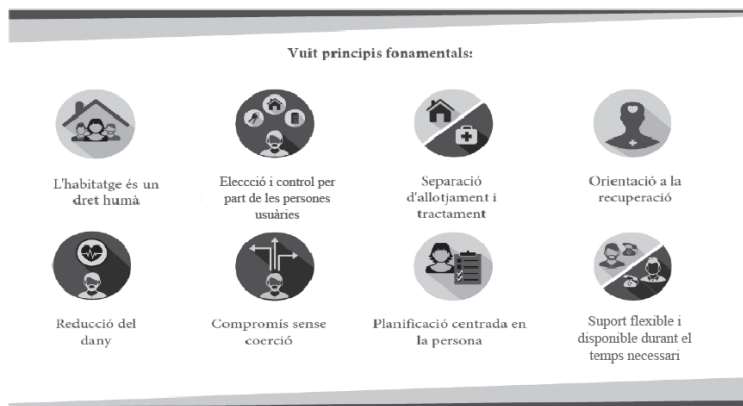
Per altra banda, és interessant analitzar el component transformador i innovador que trobem en aquest model, que trenca amb la metodologia utilitzada fins ara. Tal com diuen Tsemberis, Busch-Geertsema i Stefancic (2014), l'atractiu filosòfic i transformador d'aquest model és que situa l'habitatge com a dret fonamental per a totes les persones i s'orienta cap a la reducció

de danys. No només es tracta d'una metodologia que cobreixi les necessitats bàsiques d'una persona, sinó que incorpora el concepte de llar a la seva vida, dignificant la persona. El model en escala es veu substituït per una nova metodologia que ja no tracta la persona atesa com a ésser incapaç sinó com a persona protagonista del seu propi procés de recuperació (Place, 2016). En aquest sentit, també és interessant la idea que plantegen Atherton i Mc. Naughton (2008), on la llar per si sola no és la solució, sinó que passa per tenir una tinença segura com a part d'un paquet de suport integrat.

El govern federal dels EUA ja va reconèixer l'efectivitat del model Housing First (Tsemberis, 2010), i a Europa la creixent base d'evidències sobre la seva posada en pràctica ha demostrat que aquest model pot funcionar en diferents països entre els quals hi pot haver una diferència significativa d'estats de benestar (Place, 2016). Malgrat això, la mateixa Guia Housing First Europa ja adverteix de la necessitat d'adaptar el model Housing First al nivell de serveis existents als diferents territoris per a garantir-ne una integració correcta. Així mateix, aquesta guia també fa especial menció a la necessitat d'avaluar i analitzar sistemàticament i de manera rigorosa tots els resultats que se n'obtinguin, ja que una avaluació que demostrï un bon funcionament del servei pot ajudar a expandir-lo. Aquesta constant avaluació és el que ha permès a la Guia Housing First Europa incorporar més principis bàsics als cinc inicials que tenia el model PHF, enfocats a la separació d'habitatges (Housing Led), una planificació centrada en la persona i un compromís actiu sense coerció.

Gràfic 2. Els principis del Housing First a Europa

Font: Adaptació al català de FEANTSA, 2016, p. 24.

Els professionals socials veuen aquest model com una innovació amb què crear un espai de convivència estable per a la persona atesa, i d'on neix una oportunitat que centra gran part de la seva acció en la llibertat de la persona; llibertat de decisió, d'ésser ella la representant i la protagonista del seu procés vital (Tsemberis, Gulcur i Nakae, 2004).

Pel que fa a l'opinió personal de qui escriu aquest article sobre el model Housing First i la seva eficàcia vers el model en escala tradicional, abans de posicionar-se crec que cal tenir molt present d'on venim, és a dir, com s'ha actuat fins ara amb l'atenció al sensellarisme. Com hem pogut veure, l'acció social amb aquestes persones sempre s'ha basat en un mètode esglaonat on l'individu és vist com a incapaç de superar les adversitats i les situacions, aspecte que condiciona molt l'autoconcepte que la persona té d'ella mateixa.

Seguint les paraules de Joan Uribe:

El model d'intervenció anomenat model d'escala [...] genera un efecte anomenat "porta giratòria" en el conjunt de la població sense llar, és especialment inoperant en perfils molt cronificats i en perfils molt institucionalitzats, i hauria de ser més eficient en l'èxit, retirant de manera definitiva a persones de la situació de sense llar. (Uribe, 2015, p. 53)

Discussió i debat: amb ulls d'educador social

Si ens fixem ara en quins mètodes utilitzen aquests dos models d'atenció al sensellarisme, podem veure-hi clares diferències. A partir dels aspectes i consideracions que es tenen en compte en cada model, podrem posicionar-nos a favor d'un dels dos models:

El model en escala concep l'individu com un ésser incapaç de mantenir una llar sense abans passar per un programa preparatori

- Un aspecte bàsic i crucial per a tractar les diferències entre els dos models és la concepció que es té de la persona atesa. Per a poder comprendre i contextualitzar bé aquest aspecte, és oportú recordar que les persones sense llar, tot i tenir els mateixos drets que els altres ciutadans i ciutadanes, sovint se senten no només excloses socialment, sinó invisibles als ulls de la societat (HOGAR SÍ, 2016). En aquest sentit, segons Homeless Hub (s/d), un enfocament basat en els drets per a la prevenció de la falta d'habitatge significa canviar la manera com es prenen les decisions polítiques i les intervencions, i assegurar que existeixi un marc de polítiques i finançament per a responsabilitzar totes les ordenances del govern a abordar el seu paper en la prevenció de les persones que es troben sense llar i en la vulneració dels seus drets, atorgant una humanització, una categoria humana, a aquestes persones i col·lectius vulnerables. Com s'ha pogut veure, el model en escala concep l'individu com un ésser incapaç de mantenir una llar sense abans passar per un programa preparatori on s'atengui, entre d'altres, la salut i la salut mental i les drogodependències.
- Caldria afegir que el model Housing First també dona especial importància als diferents nivells d'atenció, tant de la salut com de l'aspecte personal i emocional de les persones amb què es treballa, i precisament per això, considera que una llar augmenta el benestar i dignifica la vida

d'aquestes persones. La necessitat del concepte de llar i l'obtenció de la llar té diferents prioritats i segueix un ordre o un altre en funció del model. De fet, i relacionat amb el nom de cada model, veiem com en el model d'escala la llar es converteix en l'últim esglaó a què s'arriba, després d'haver fet un recorregut passant per diferents serveis i recursos, i sense els quals no es pot obtenir una llar com a meta final. Justament aquesta metodologia esglaonada i de passos a seguir abans de disposar d'una llar és el que posa en perill l'efectivitat del model en escala, plantejant si el seu funcionament està orientat a la ràpida recuperació de la persona.

- Per la seva banda, els partidaris del Continuum of Care creuen que obtenir l'accés a una llar de forma tan precoç és precipitat, i que comportaria un retorn al sensellarisme i a la situació de carrer de la persona atesa (EAPN, 2013). És per aquest motiu que defensen la necessitat d'un elevat grau de compliment del tractament abans de considerar les persones preparades per a viure autònomament, cosa que denominen *housing ready*. En aquest sentit, el treball a través de programes d'educació de carrer i als albergs tindria com a objectiu bàsic pal·liar aspectes i problemes personals per a, posteriorment, incorporar-se a una llar autònoma. La mateixa EAPN considera i afirma que el *Housing First* guarda una estreta relació amb una visió propera al dret de l'habitatge sense condicionar-lo al compliment d'objectius i ni tan sols la necessitat d'acollir-se a una intervenció (EAPN, 2013).
- Per altra banda, també és important fixar-nos en el concepte que es té i l'abordatge que es dona a les possibles situacions de recaigudes o consums quan parlem d'atenció a les drogodependències. Seguint la idea que plantejaven Atherton i Mc. Naughton (2008), el treball i l'atenció a les drogodependències del model *Housing First* contemplava la possibilitat de consum i s'enfocava a treballar-lo per a pal·liar la situació, però la persona no era sancionada ni expulsada del recurs on es trobava. Respecte a aquest tema, el fet d'enfocar-se al treball dels consums i recaigudes, i concebre la persona com a algú capaç de superar la situació de drogodependència en què es troba, és precisament donar suport a la persona, tant professionalment com emocionalment, i confiar-hi.
- Des de la mirada de l'educació social, crear un bon vincle amb la persona amb qui es treballa, un vincle basat en la confiança, en el respecte mutu i en la sinceritat és crucial per a dur a terme un bon procés d'acompanyament professional i perquè la persona s'empoderi per tal de millorar la situació en què es troba. Creiem que el fet de confiar en la persona, entendre una recaiguda o un consum esporàdic com a possible situació que forma part del procés de recuperació i superació, i tenint present que no serà mai des del càstig i la condemna, sinó des del suport mutu i l'empatia com s'aconseguirà millorar la situació de vida de l'individu, esdevé un mètode que afavoreix l'autoconcepte i la confiança que la persona atesa tingui en ella mateixa.

Entendre una recaiguda o un consum esporàdic com a possible situació que forma part del procés de recuperació i superació, i tenint present que no serà mai des del càstig i la condemna, sinó des del suport mutu i l'empatia

- Resulta molt interessant veure com la posada en pràctica del model Housing First possibilita un empoderament de la persona atesa i en facilita la recuperació i la millora de la qualitat de vida. Tot i això, també sembla interessant destacar una observació feta al VI Congrés espanyol de polítiques socials, on es posava de manifest, primerament, que s'havia observat una reducció d'estada al carrer i d'ingressos hospitalaris, així com una reducció de la criminalització i consum de substàncies, però que malgrat aquestes millores, les avaluacions fetes per part dels equips professionals assenyalaven com a crítica la vinculació social i comunitària de les persones ateses (Llobet et. al. 2016).

A més, cal esmentar altres elements d'importància que aquest model està tenint per al món de l'educació social i l'acompanyament socioeducatiu amb persones.

- En primer lloc, perquè, com hem dit anteriorment, el Housing First parteix d'una metodologia de treball que fomenta un nou tipus de relació entre educador i educand. Una relació on es dona un espai temporal i de treball adaptat a les necessitats i situacions de les persones, on el més important és que l'individu generi un canvi en la seva vida, i on la seva voluntat i capacitats passen per sobre de qualsevol informe o criteri administratiu, ja que és precisament la persona qui té la decisió final sobre la seva vida. A més de la seva inscripció en un model d'acció social garantista de drets, pel que fa a l'educació social, la terminologia utilitzada des d'aquesta nova perspectiva de model socioeducatiu s'ha vist modificada i corregida (Matulic, 2015, p. 161). Al llarg del segle xx, i concretament a partir de la segona meitat, amb l'adveniment de la democràcia al nostre país, s'inicien noves lògiques de la intervenció orientades a l'estat del benestar, entès com la responsabilitat pública i la defensa dels drets o l'aproximació en l'atenció a persones en situació de vulnerabilitat. Tal com assenjala la mateixa autora, aquest canvi logístic i de concepció de les persones ateses possibilita l'aparició del terme intervenció a finals dels anys cinquanta. Aquesta terme suposarà un trencament amb la perspectiva i concepció que es tenia anteriorment de l'acció i atenció social, centrada més en els aspectes relacionals i en les interaccions, i donarà més importància als aspectes psíquics i intrapersonals. De la mateixa manera, aquesta proximitat cap a les persones ateses facilita un format d'intervenció social proactiva i construïda conjuntament amb la persona i al més propera a ella (Roche, 2007, p. 14). Altres analistes, com per exemple Violeta Núñez, proposen la necessitat d'un nou avenç terminològic començant a parlar d'*acció social*, superant els components controladors que pot tenir el mot *intervenció* (Hernández-Flores, 2011, p. 189 i s.).
- I, en segon lloc, a banda de la nova metodologia de treball per part dels serveis i entitats socials, el model Housing First dignifica i dona visibilitat a persones que viuen una situació de vulneració de drets humans i que veuen com la seva persona i la seva integritat és posada en perill.

El model Housing First dignifica i dona visibilitat a persones que viuen una situació de vulneració de drets humans i que veuen com la seva persona i la seva integritat és posada en perill

Algunes crítiques al model Housing First

Si bé és cert que el model Housing First ha representat un canvi significatiu en l'atenció social cap a persones en situació de vulnerabilitat, i ha facilitat aquest canvi de paradigma de les necessitats bàsiques d'una persona i de com atendre-les, alguns mitjans de comunicació com diaris o revistes no s'han mostrat partidaris de la forta despesa econòmica que suposa la implementació del Housing First. *The Daily Signal* o *National Review*, entre d'altres mitjans, han publicat articles que confronten la voluntat i necessitat de proporcionar una llar a aquelles persones que no en tenen i que viuen sota el llindar de la pobresa, amb la forta despesa econòmica, endarreriments en la construcció i edificació, amb una conseqüent i lenta recuperació econòmica, juntament amb acusacions de corrupció política que esquitxen el bon nom i la voluntat del projecte (Rufo, 2021). En concret a Los Angeles, Califòrnia, la despesa va ser de més de deu mil milions de dòlars per a la construcció de deu mil edificis i, tot i així, la manca d'habitatge per a les persones en situació de sense llar havia augmentat un 41%.

També ha estat forta la crítica que ha rebut el PHF quant a la recuperació de les persones que atén, especialment pel que fa al consum de tòxics. El seu punt de vista se centra en el fet que la situació de consum no tractat, és a dir, de consum actiu, no facilita en absolut la millora i la continuïtat en el programa, i tampoc no ajuda al manteniment d'una llar com a objectiu final del programa. Per aquest motiu, agafant idees de l'antic model Continuum of Care, han proposat el que han anomenat *Treatment First*, que ofereix un habitatge per a les persones, però al mateix temps aquestes es comprometen a participar dels programes de tractament i reducció de consum de drogues, salut mental i reinserció laboral (Rufo, 2020).

Conclusions

Després de fer un recorregut històric en l'atenció al sensellarisme i de realitzar un estudi sobre la situació i les aportacions del model Housing First en comparació amb el tradicional model en escala, les conclusions que s'extreuen fan referència a la innovació social i la millora en el treball amb persones en situació de sense llar. Així doncs, entre d'altres conclusions, podem destacar-ne les següents:

- La resposta que el model Housing First dona a la necessitat d'habitatge i cobertura de necessitats bàsiques de la persona, millorant la seva qualitat de vida, la seva autoestima i la seva autonomia. Agafant la idea d'Aubry et. al. (2015), Housing First és un model i un canvi de paradigma on s'atén aquelles persones amb malalties mentals severes i situació de pobresa perquè surtin d'aquella situació.

- Una altra evidència, recollida així mateix a la Guia Housing First Europa (FEANTSA, 2016), és que la correcta aplicació del model Housing First a Europa (des del seguiment i fidelitat dels principis fonamentals en què s'emmarca el PHF americà), tot i que l'aplicació del model s'hagi dut a terme en diferents països europeus amb recursos i sistemes molts variats, tant de benestar, com de salut i d'habitatge, ha presentat bons resultats en l'atenció i eradicació del sensellarisme, fet que posa de manifest que aquest model es pot aplicar a diferents zones territorials i països, sempre que s'apliqui seguint els principis metodològics.

El model Housing First escolta les necessitats i prioritats de les persones, dona a l'individu la llibertat d'escollir i actua a partir de les seves capacitats, les quals mai no estaran sotmeses o condicionades per cap informe ni cap criteri administratiu

- Convé atorgar a aquest model la propietat d'humanitzar les persones amb què es treballa. El model en escala o Continuum of Care limita la voluntat de la persona i li fa seguir un tracte molt estricte, castigant els errors i fent retrocedir en el procés les que miren de superar una situació de pobresa i vulnerabilitat. Per contra, el model Housing First escolta les necessitats i prioritats de les persones, dona a l'individu la llibertat d'escollir i actua a partir de les seves capacitats, les quals mai no estaran sotmeses o condicionades per cap informe ni cap criteri administratiu. El tipus de relació i de vincle que es crea entre educador i educand mitjançant el Housing First té més solidesa, més comprensió de l'individu i la seva situació, i es basa en la confiança entre persones per al treball socioeducatiu.
- També cal fer especial menció a les aportacions i oportunitats que ofereix l'educació social des d'aquesta nova perspectiva de treball. L'educació social esdevé una forma de vincle i de treball amb persones, les humanitza i les dignifica, comprèn la seva situació personal i actua per a aconseguir una millora. És, doncs, una eina de treball amb la qual s'integren valors humans i solidaris, voluntat d'ajuda i de cooperació, i on l'oportunitat de comunicació i relació entre individus es fa efectiva gràcies al vincle i a la confiança que es crea amb el treball personal, comunitari i individualitzat.
- Com hem pogut mostrar a la taula comparativa dels dos models, el sentiment d'acompanyament i d'empoderament de les persones ateses és molt notable amb la posada en pràctica del Housing First. No només es redueix el sentiment de solitud, sinó que a més augmenta el nivell relacional de la persona, és a dir, que s'expandeix el cercle de relacions i comunicació dels individus amb la comunitat.
- Finalment, podem veure com a exemple de superació i d'èxit les actuacions que s'han fet a Finlàndia, on s'ha reduït notablement la població en situació de sense llar, i on aquest nou model Housing First ha suposat un canvi complet de la situació, tant des de l'educació social i professional, com des de les persones que reben l'ajuda i l'atenció social.

Tots aquests components dibuixen un camí que hauria d'orientar les decisions i respostes polítiques i institucionals i les pràctiques professionals socioeducatives dels propers períodes. Per respecte al drets d'aquestes persones.

Per acabar: unes notes d'actualitat al voltant de la covid-19

El fenomen del sensellarisme té una trajectòria històrica molt llarga. En qualsevol època o etapa de la història hi ha hagut persones amb pocs recursos i que patien situacions de vulnerabilitat, desigualtat i manca de necessitats bàsiques cobertes. La societat d'avui en dia, tal com hem vist, no n'és l'excepció. Però atesa la situació d'emergència social en què ens trobem ara mateix arran de la crisi per la covid-19, s'ha donat una rellevància especial a les persones que no tenen llar ni un sostre segur sota el qual dormir i viure dignament. Han sorgit, de fet, el que s'han anomenat *noves necessitats*, l'atenció de les quals ha tingut una ràpida i urgent resposta. S'han muntat dispositius d'allotjament per a aquestes persones i s'ha ofert un sostre i un llit o lliteres, en funció del dispositiu i de la zona habilitada per a aquesta atenció social. Però, tot i que es parli d'aquestes *noves necessitats*, per a les persones que viuen al carrer el fet de disposar d'un sostre o d'un habitatge estable i amb unes mínimes condicions de seguretat, higiene, ventilació, etc., sempre és una necessitat a pal·liar. Dit d'una altra manera, aquesta necessitat d'habitatge no els ve de nou. Aquests grans dispositius que es munten per a l'ocasió es retiraran un dia o altre, deixaran d'existir, i les persones que hi dormen tornaran al carrer i tornaran a no tenir un sostre. Malgrat això, convé destacar que les últimes enquestes a persones en situació de sense sostre en plena pandèmia mostren un agreujament quant a la seva situació (Arrels Fundació, 2021, p. 16). En el cas de Barcelona, més d'un 80% de les persones enquestades no han accedit a les places d'emergència municipal habilitades per a la pandèmia, i només a un 34% se'ls han realitzat proves PCR.

Per aquest motiu, l'entitat HOGAR SÍ (2016) ha elaborat un pla de transició basat en elements que es consideren clau per al treball amb aquestes persones, com ho són l'habitatge, una desescalada ordenada amb garanties mínimes d'ingressos, dret a confinament i a la seguretat i sobretot unes polítiques basades en evidències ja que, com recorda aquest organisme, la manca de dades en les polítiques públiques de l'àmbit del sensellarisme és un element molt fràgil que ha revelat la insuficiència de recursos d'allotjament per a aquestes persones i la incapacitat de gestionar una demanda d'asil i de sostre tan alta i d'imprevist. Urgeix, així, i segons aquesta mateixa entitat, la necessitat d'avançar en la transformació del sistema d'atenció al sensellarisme amb un accés normalitzat a l'habitatge com a base per al canvi.

L'últim informe realitzat per Arrels Fundació, on s'analitza la situació de les persones que viuen al carrer en temps de pandèmia, destaca que el 22% de les persones que viuen ara al carrer ho van començar a fer durant la situació d'emergència social, i que vuit de cada deu persones són migrades. A més, el fet que la majoria d'aquestes persones migrades no disposi de permís residencial i treball esdevé un factor estructural de vulnerabilitat i de risc (Arrels Fundació, 2021, p. 34).

Des de la mateixa fundació, aposten per un canvi de model d'atenció i proposen una sèrie de mesures immediates per pal·liar el sensellarisme a Barcelona, especialment arran de la situació de pandèmia per la covid-19. Entre aquestes mesures, se'n destaca la necessitat urgent de superar el model d'albergs massificats i oferir serveis segurs i adaptats a les necessitats de les persones (dones i persones LGTBI, animals de companyia, addiccions i/o problemes de salut mental, etc.), i es proposa la creació d'espais nocturns, petits i ubicats per tota la ciutat, perquè les persones no hagin d'invertir moltes hores en el desplaçament.

Durant el període de confinament de la població, es van crear espais residencials adaptats per a persones que vivien al carrer, on, tal com exposa Calvo et. al. (2020, p. 381), es va viure un creixement de la tensió a causa de les mesures preses i la constant incertesa de la situació. Atès al gran nombre de persones que atenen aquestes instal·lacions, es va crear tota una sèrie de dinàmiques de caràcter comunitari, ja que a les persones ateses, especialment les que tenien un diagnòstic de salut mental i/o situacions d'addicció, se'ls va fer molt difícil de sostenir la situació de confinament, sobretot per la necessitat de deambular i d'aconseguir dosis de substàncies en cas de situació de dependència. A causa del tancament dels espais de venda habilitada per a les substàncies legals, com alcohol i licors, va empitjorar la simptomatologia de la síndrome d'abstinència, que va contribuir a l'increment de patrons d'ansietat i a la difícil situació de mantenir aquests serveis. Així mateix, els i les professionals del món social destacaven que moltes d'aquestes persones s'havien vist obligades a traslladar-se a aquestes instal·lacions temporals, ja que una vegada eren localitzades per la policia i els cossos de seguretat, aquests actuaven des de l'amenaça, la coacció i fins i tot relataven algun comportament agressiu.

Aquesta convivència comunitària amb moltes més persones, sumat al diagnòstic de salut mental i a la situació de drogodependència, és precisament el que pretén abordar el model Housing First. Com hem vist, aquest model dona un altre sentit al concepte d'atenció, que passa a ser individualitzada i en serveis residencials d'un número molt reduït de persones, aspecte que incrementa l'efectivitat quant a l'abordatge de la situació concreta de cada persona, oferint assistència i ajuda centrada en la situació personal de cadascú i donant a la persona més capacitat de decisió sobre la seva vida, fet que millora la seva autoestima, incrementa el seu sentiment d'empoderament i comunica a les persones que són valorades pel seu propi valor i experiència.

Aquesta convivència comunitària amb moltes més persones, sumat al diagnòstic de salut mental i a la situació de drogodependència, és precisament el que pretén abordar el model Housing First

Probablement, si s'hagués aplicat el model Housing First com a mètode per abordar aquesta situació d'emergència de sensellarisme, els resultats obtinguts de la situació de confinament haurien estat completament diferents. Aquest model ofereix un espai residencial de dimensions molt més reduïdes respecte als espais públics d'atenció social habilitats durant la pandèmia. El reduït nombre de persones dins d'un mateix espai de convivència fa molt més fàcil l'abordatge d'una situació que, en ser de caràcter individual, permet centrar l'acció social en la persona amb la qual s'està treballant, i on les premisses i consideracions que es tenen en compte no són de caràcter general. La manca d'existència d'una norma comuna fa que la persona que es beneficia d'aquest servei se senti valorada i acompanyada en el seu procés de superació, fet que millora la seva autoestima i incrementa el sentiment d'em poderament. Mitjançant l'aplicació del model Housing First, molt probablement s'haurien creat espais de convivència estables per a les persones ateses i s'hauria pogut realitzar un programa individualitzat i abordar la situació i les necessitats de la persona a partir de la seva situació personal.

El reduït nombre de persones dins d'un mateix espai de convivència fa molt més fàcil l'abordatge de caràcter individual

Finalment, en altres indrets de l'Estat com ara el País Basc, on la situació generada per la pandèmia també va agreujar les condicions de vida de les persones en situació de sense llar, es va fer, a més, un estudi sobre les condicions en què treballaven els i les professionals de l'àmbit residencial i d'atenció a la via pública, i en la qual es destacava la constant repetició de paraules com *estrès*, *precarietat* o *ansietat* sobre la realitat viscuda des de l'àmbit professional i també personal, i on el sentiment de llibertat representava el desig d'arribar al final del confinament i d'aquesta etapa (Dosil et. al., 2020, p. 364).

Carlos Sánchez-Valverde Visus
Educador social i professor (emèrit) d'Educació Social
Universitat de Barcelona
ceseuve@gmail.com

Alejandro Cuervo
Educador social
jandro_1095@hotmail.com

Bibliografia

- Arrels Fundació (s/d). <https://www.arrelsfundacio.org/es/>
- Arrels Fundació (2020). Viure al carrer de Barcelona. Radiografia d'una ciutat sense llar. Arrels Fundació (Informe #ningú dormint al carrer, núm. 1). https://img.arrelsfundacio.org/wp-content/uploads/2020/07/viure-al-carrer-a-barcelona_informe2020.pdf
- Arrels Fundació (2021). Viure al carrer de Barcelona. Radiografia de les persones d'origen comunitari. https://img.arrelsfundacio.org/wp-content/uploads/2022/02/Feantsa_Vivir-en-la-calle-en-BCN_dic2021_web.pdf
- Atherton, I. i Mc.Naughton, C. (2008). Housing First as a means of addressing múltiple needs and homelessness. *European Journal of Homelessness*, 2, p. 289-303. <https://pdfs.semanticscholar.org/8054/281d02a1e92b787abd6a59076b1c8e6fe69c.pdf>
- Aubry, T., Nelson, G. i Tsemberis, S. (2015). Housing First for People with Severe Mental Illness Who are Homeless: A Review of the Research and Findings from the at Home. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 60 (11), 467-474. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/070674371506001102>
- Belchí, C. i Pérez, A. (2016). 6º Congreso Trabajo Social Madrid. Un nuevo modelo de atención a las personas sin hogar en España. Housing First, 261. <https://congreso6.comtrabajosocial.com/paginas/libro-de-ponencias/>
- Bernad, R., Yuncal, R. i Cenjor, V. (2016). El modelo Housing First en España: resultados a los 12 meses del programa Hábitat. *Revista Barcelona Societat*. <https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/revista-castellano/11-el-modelo-housing-first-en-espana-resultados-a-los-12-meses.pdf>
- Bernad, R., Yuncal, R., i Panadero, S. (2016). Introducing the Housing First Model in Spain: First Results of the Habitat Programme. *European Journal of Homelessness*, 10(1), 53-82. https://www.feantsaresearch.org/download/10-1_article_3572735594013218283.pdf
- Cabrera, P. J. (2004). La vida al raso. Intervención educativa con personas sin hogar. *Educación Social. Revista de intervención socioeducativa*, 27, p. 11-20. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7056745&orden=0&info=link>
- Calvo, F., Turró, O., Solench, X. i Lorenzo, A. (2020). ¿Qué pasó con las personas en situación de sinhogarismo durante el confinamiento? Estudio sobre la percepción de profesionales sobre las medidas tomadas ante el estado de alarma por el COVID-19. *Revista de Educación Social*, 31, 373-403. <https://eduso.net/res/revista/31/miscelanea/que-paso-con-las-personas-en-situacion-de-sinhogarismo-durante-el-confinamiento-estudio-sobre-la-percepcion-de-profesionales-sobre-las-medidas-tomadas-ante-el-estado-de-alarma-por-el-covid-19>

- Cortina, A. (2017). Aporofobia, el rechazo al pobre. Un desafío para la democracia. Paidós: Estado y Sociedad.
- Cohen, S. i Ashby, T. (1985). Stress, Social Support, and the Buffering Hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 310-357.
https://pdfs.semanticscholar.org/523f/b3964458ea60541137a955371ceda95e29c0.pdf?_ga=2.98482780.2132854480.1589994554-1814405872.1588352821
- De Benito, J. (2014). Personas sin Hogar. Investigación proyectiva en un encuentro de acogida.
http://cogprints.org/9779/1/PERSONAS_SIN_HOGAR_JESUS_DE_BENITO.pdf
- De Inés, A., Guzmán, G., Verdaguer, M., Contreras, M. (2019). *Diagnosi 2019. El sensellarisme a Barcelona. Evolució i joves en situació de sensellarisme*. Xarxa d'Atenció a Persones sense Llar de Barcelona.
https://www.bcn.cat/barcelonainclusiva/ca/2019/11/Diagnosi_sensellarisme_2019_WEB.pdf
- Dosil, M., Modrego, M., Eiguren, A., Ozamiz, N. i Picaza, M. Combatiendo la pandèmia desde el terreno: Un acercamiento a la realidad vivida por los/as educadores/as sociales. *Revista de Educació Social*, 31, 363-372.
https://eduso.net/res/wp-content/uploads/2020/11/miscelanea_dosil_res_31.pdf
- EAPN (2013). El modelo Housing First, una oportunidad para la erradicación del sinhogarismo en la Comunidad de Madrid.
<https://www.eapnmadrid.org/?pagina=documentos&seccion=15>
- FEANTSA (2005). Tipología ETHOS sobre el sinhogarismo y la exclusión habitacional.
<https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion?bcParent=27>
- FEANTSA (2016). Guia Housing Firts Europa.
<https://housingfirsteurope.eu/assets/files/2016/11/Gui%CC%81a-Housing-First-Europa.pdf>
- García, A. (2003). Sinopsis article núm. 47 de la Constitución española.
<https://app.congreso.es/consti/constitucion/indice/sinopsis/sinopsis.jsp?art=47&tipo=2>
- Hernández-Flores, Gloria E. (2011). Debates educativos desde la pedagogía social. Entrevista con Violeta Núñez. *Perfiles Educativos*, vol. XXXIII, 134, 188-196.
<http://www.scielo.org.mx/pdf/peredu/v33n134/v33n134a12.pdf>
- HOGAR SÍ (2016). Memoria 2016 - Rais Fundación. <https://hogarsi.org/memoria-2016/>
- HOME_EU (2015). La falta de vivienda en Europa. <http://www.home-eu.org/homelessness/>
- Homeless Hub (s/d).
<https://www.homelesshub.ca/solutions/prevention/human-rights-approach>
- Johnsen, S. i Teixeira, L. (2010). Staircases, Elevator and Cycles of Change:

- 'Housing First' and Other Housing Models for Homeless People with Complex Support Needs. *Crisis*.
https://www.crisis.org.uk/media/20498/staircases_elevators_and_cycles_of_change_es2010.pdf.
- Llano, J. C. (2019). El estado de la pobreza. Seguimiento del indicador de pobreza y exclusión social en España (2008-2018). EAPN-ES.
https://www.eapn.es/estadodepobreza/ARCHIVO/documentos/Informe_AROPE_2019_LA_SITUACION_EN_LAS_CCAA.pdf.
- Llobet, M., Sancho, J., Uribe, J. i Batle, S. (2016). Interrogantes sobre la implantación del modelo housing first en el contexto espanyol. VI Congreso Red Española de Políticas Sociales. Pactar el futuro. Debate para un nuevo consenso en torno al bienestar, 1091-1108.
https://rio.upo.es/xmlui/bitstream/handle/10433/4336/2017-06_REPS_LibroActas_AAFF.pdf?sequence=5&isAllowed=y
- Matulic, M. V. (2015). Procesos de inclusión social de las personas sin hogar en la Ciudad de Barcelona: relatos de vida y acompañamiento social. Tesis Doctoral, Universitat de Barcelona.
https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/393958/MVMD_TESIS.pdf;jsessionid=AEA47A9AADE44A26F120B4223A3299ED?sequence=1
- Observatori Hatento (2015). Los delitos de odio contra las personas sin hogar. Informe de Investigación. <http://hatento.org/wp-content/uploads/2015/06/informe-resultados-digital.pdf>
- Pleace, N. i Bretherton, J. (2013). The Case for Housing First in the European Union: A Critical Evaluation of Concerns about Effectiveness. *European Journal of Homelessness*, 7(2), 21-41.
https://www.york.ac.uk/media/chp/documents/2013/np_and_jb.pdf
- Place, N. (2016). Housing First Guide: Europe. University of York.
<https://housingfirsteurope.eu/assets/files/2016/11/Gui%CC%81a-Housing-First-Europa.pdf>
- Roche, P. (2007). Les défis de la proximité dans le champ professionnel. <https://www.cairn.info/revue-nouvelle-revue-de-psychosociologie-2007-1-page-63.htm>
- Rufo, C. (2020). "Housing First" Policy has failed the Homeless. *The Daily Signal*.
<https://www.dailysignal.com/2020/08/26/housing-first-policy-has-failed-the-homeless/>
- Rufo, C. (2021). California's shaky Housing "Entitlement" for the Homeless. *The National Review*. <https://www.nationalreview.com/2021/05/californias-shaky-housing-entitlement-for-the-homeless/>
- Sahlin, I. (2005). The Staircase of Transition: Survival Through Failure. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 18(2), 115-135. <http://www.bostadforst.se/app/uploads/K-Staircase-of-Transition-Sahlin-2005.pdf>.
- Tsemberis, S., Gulcur, L. i Nakae, M. (2004). Housing First, Consumer Choice, and Harm, Reduction for Homeless Individuals with a Dual Diagnosis. *American Journal of Public Health*, 94 (4), 651-656. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1448313/>

Tsemberis, S. (2010) *Housing First: The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction*. Hazelden.

https://www.hazelden.org/web/public/document/housingfirst_manual_sample.pdf.

Tsemberis, S., Busch-Geertsema, V. i Stefancic, A. (2014). Implementation of Housing First in Europe: Successes and Challenges in Maintaining Model Fidelity. *American Journal of Psychiatric Rehabilitation*, 16 (4), 290-312. <https://psycnet.apa.org/record/2013-43965-006>

Uribe, J. (2015). De la calle al hogar. Housing First como modelo de intervención y su aplicación en Barcelona. Ediciones Sant Joan de Déu. <https://www.sjdserveissocials-bcn.org/files/delacallealhogar.pdf>

Waegemakers Schiff, J. i Rook, J. (2012). Housing First - Where is the Evidence? Homeless Hu. https://www.homelesshub.ca/sites/default/files/attachments/HousingFirstReport_final.pdf

-
- 1 L'article és una adaptació resumida, revisada i actualitzada del treball final de grau que va dur a terme l'Alejandro Cuervo en el grau d'Educació Social de la Universitat de Barcelona. L'altre signant, Carlos Sánchez-Valverde Visus, en va ser el professor tutor.
  - 2 Vegeu: <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion?bcParent=27>
  - 3 Original en anglès: "*get clients off drugs, assist them to learn life skills and then he or she will be in a position to manage a tenancy of their own*".
-